

**TALABALARGA JISMONIY TARBIYA TARIXINI O'QITISHNING
ASOSIY TASHKILY SHAKLLARINI**

Eshboyev Shaxriyor Furqat o'g'li

*Jizzax davlat pedagogika universiteti, Ijtimoiy gumanitar fanlarda masofaviy
ta'lim kafedrası o'qituvchisi*

E-mail: eshboyevshaxriyor55@gmail.com Telefon: +998974387766

Annotatsiya: *Ushbu maqolada jismoniy tarbiya va sportning tarixiy tarraqiyot davrlarini o'rganish orqali yoshlarni har tomonlama yetuk insonlar qilib tarbiyalash masalalari yoritilgan. Uni asoslashda umum ta'lim maktablarida qo'llaniladigan interfaol texnologiyalardan foydalanilgan.*

Kalit so'zlar: *Sport, jismoniy tarbiya salomatlik, jismoniy tarbiya, tarix, xalq oyinlari, zakovat, toifalash darsi, padagogik texnologiyalar, tarixiy madaniy mintaqalar.*

Аннотация: *В данной статье рассматриваются вопросы воспитания молодежи в полноценные зрелые люди путем изучения исторических периодов развития физического воспитания и спорта. В его основу легли интерактивные технологии, используемые в общеобразовательных школах.*

Ключевые слова: *Спорт, здоровье, физическое воспитание, история, народные праздники, интеллигенция, классификационный урок, педагогические технологии, историко-культурные регионы.*

Abstract: *This article discusses the issues of educating young people into full-fledged mature people by studying the historical periods of development of physical education and sports. It is based on interactive technologies used in secondary schools.*

Key words: *Sports, health, physical education, history, folk holidays, intelligentsia, classification lesson, pedagogical technologies, historical and cultural regions.*

O'zbekiston xalqlari ijtimoiy maishiy hayotida jismoniy tarbiya va sportning o'ziga xos o'rni bor. Aholining salomatligini yaxshilash, barkamol avlodning ma'naviy va jismoniy rivojlanishini ta'minlashda jismoniy tarbiya va sportning nazariy asoslarini singdirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Jismoniy tarbiya va sportning nazariy asoslari va mohiyatini ilmiy asosda tarixiy ma'lumotlar bilan boyitgan holda yosh avlodga yetkazish va targ'ib qilish muhim ahamiyatga ega Milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiya topgan avlodni voyaga yetkazish yo'lida sport eng muhim va samarali vositaga aylangan. Zero, tinchlik elchisi deya ta'rif berilgan sport – salomatlik, barkamollik, go'zallik, qat'iyat, mardlik, g'urur va iftixor kabi tushuncha hamda fazilatlar omili sifatida ham e'tirof etilgan. [1.B.30].

Yoshlarga ta'lim berishda yangi ta'lim texnologiyalarining ahamiyatiga o'quv jarayoniga yangi axborot va pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish, yoshlarni komil insonlar qilib tarbiyalashda jonbozlik ko'rsatadigan o'qituvchilarga e'tiborni yanada oshirish, qisqacha aytganda, ta'lim tarbiya tizimini sifat jihatdan butunlay yangi bosqichga ko'tarish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Umuman olganda, mavjud ilmiy adabiyotlarni tahlil qiladigan bo'lsak, Jismoniy tarbiya va u bilan bog'liq bo'lgan sport sohasi ham o'zining obekti va predmetiga ega ekanligi, uning shakllanish tarixi, rivojlanishi va hozirgi kundagi zamoniy sport ko'rinishiga kelguncha, ma'lum bir bosqichlarni bosib o'tgali ma'lum bo'ladi. Kishilar uchun kerakli hayotiy malaka va ko'nikmalar jismoniy sifatlar va qobiliyatlar ularning ming yillar mobaynidagi kundalik yashash tarzi bilan bog'liq mehnat faoliyati jarayonlarida hosil qilingan. Ushbu jismoniy harakatlar esa qadimgi xalq o'yinlari va milliy sport turlarining shakllanishiga asos bo'lgan [3. B.86].

Jismoniy tarbiya va sport tarixiga oid shu soha mutaxassisleri J.Eshnazarov, F.Xo'jayev, L.A.Djalilova, F.Q.Axmedov, A.R. Abdulaxatov, F. Xayitov, Q.Axmedov, R.I. Ismoilov, Y.S. Sholomitskiy, R. Abdumalikov, A.K. Akramov, H.A.Botirov va boshqalar tomonidan monografiya, darslik, o'quv qo'llanma, nazariy metodologik ishlanma va ilmiy ommabop risolalar nashr etilgan. Ushbu asarlarni tahlil qiladigan bo'lsak ularda jismoniy tarbiya tarixini o'rganish orqali, ma'naviy barkamol va sport sohasiga yuksak intellektual salohiyatga ega bo'lgan, yuqori

malakali mutaxassis kadrlarni tayyorlash masalalari tahlil qilingan. Bu asarlarda insoniyat taraqqiyotining ilk davridan boshlab to hozirgi kungacha bo'lgan jismoniy tarbiya tarixining rivojlanish yo'llarini o'rganish mumkin [2. B.80].

O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sport rivojlanishining tarixiy taraqqiyot davrlarini o'rganishda tarixiy-madaniy mintaqalar bo'ylab turli xalqlarning joylashuvi, migratsiyasi va ularning jismoniy tarbiya tarraqiy etishi etnologiya, onomastika va toponimiya kabi fan tarmoqlarining sohalararo tadqiqotlari dolzarb ahamiyat kasb etadi. Qadimdan murakkab etnik tarkibga ega bo'lgan O'zbekiston mintaqasi buyuk tarixga ega va biz buni tarixiy ma'nalarda, tadqiqotlarda muhim manba hisoblanadi. Jismoniy tarbiya va sport aholi xalqlar o'rtasida tabiiy-iqlim sharoiti va shu asosda shakllangan xo'jalik munosabatlari, aholining moddiy va ma'naviy madaniyati, turli xalqlar va elatlarning ta'siri asosida shakllangan. Ularni milliy qadriyatlar manbai, ma'naviy boylik sifatida o'rganish hamda targ'ib qilish zaruratini belgilaydi. Ta'lim va tarbiyaning sifat va samaradorligi juda ko'p omillarga bog'liq bo'lganligi uchun ham bu borada yagona tavsiya yoki yo'l-yo'riq berib bo'lmaydi. Shu jarayonda zamonaviy pedagogik yoki axborot-kommunikasiya texnologiyalari va psixologik yondoshuvlardan foydalanishning o'ziga xos mezonlari mavjudligini unutmaslik kerak.

Talabalarga jismoniy tarbiya tarixini o'qitishning asosiy tashkiliy shakli bo'lgan dars va darsdan tashqari ishlar, ular qanday ko'rinishda (an'anaviy yoki noan'anaviy darslar, sinfdan va maktabdan tashqari o'quv-tarbiya tadbirlari, ma'ruza yoki amaliy mashg'ulotlar) tashkil etilishidan qat'iy nazar, ilmiy-nazariy, ilmiy-metodik jihatdan to'laqonli bajarilganidagina yuksak pedagogik samarani berishi mumkin. Bunda albatta, bilim oluvchilarning yosh va fiziologik xususiyatlari, qiziqishi, bilim saviyasi, fikr yuritish doirasi hisobga olingan holda tashkil qilinadigan mashg'ulotlar ko'zda tutiladi. Buning uchun esa ta'lim va tarbiya beruvchining mukammallik darajasidagi pedagogik mahorati va kasbiy salohiyati talab qilinadi [4. B.135].

Ayni davrda zamonaviy pedagogik texnologiya – tizimli yondashuvlar asosida o'qitishning shakllarini qulaylashtirish, uning natijasini kafolatlash va obektiv baholash uchun zarur bo'lgan inson salohiyati hamda texnik vositalarning o'zaro

hamkorligini namoyish qiladi. Ta'lim maqsadlarini oydinlashtirish, o'qitish va o'zlashtirish jarayonlarida qo'llaniladigan usul, metod va vositalarlarni xilma-xillash, ta'lim va tarbiya jarayonlari mazmunini chuqurlashtirish-bular hammasi ta'lim muassasalari faoliyatini takomillashtirish demakdir.

Jismoniy tarbiya va sportning ibtidoiy jamoa tuzumidan to hozirgi kungacha bo'lgan tadrijiy bosqichlarida turli xil xalq o'yinlari va o'tkaziladigan turli xil musobaqalar muhim o'rin tutgan. O'rta asrlarda O'zbekiston hududida jismoniy tarbiya va sport kishilarning jismoniy barkamolligini ta'minlash vositasi sifatida ommalashib borganligi yoritilgan. Jismoniy tarbiya va spor rivojlanishining tarixiy tarraqiyot davrlarini o'rganish usullariga oid tajriba sinov ishlarida uning nazariy asoslariga aniqliklar kiritilgan. Mavzuni o'rganishda "Toifalash jadvali" texnologiyasi, "Zakovat", intellektual o'yinlarini tashkil etish va o'tkazish texnologiyalaridan foydalanish usullariga qisqacha to'xtalamiz.

TOIFALASH JADVALI

Toifalashda - xususiyat va munosabatlarni muhimligini namoyon qiluvchi (umumiy) alomat. Ajratilgan alomatlar asosida olingan ma'lumotlarni birlashtirishni ta'minlaydi. Tizimli fikrlash, ma'lumotlarni tuzilmaga keltirish, tizimlashtirish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Ma'lumotlarni tarkiblashtirish va tarkibiy bo'lib chiqish, o'rganilayotgan tushunchalar o'rtasidagi aloqa va o'zaro bog'liklikni o'rnatish usul va vositasi hisoblanadi.

Toifali sharhlashni tuzish bosqichlari:

Toifali sharhlashni tuzish qoidasi bilan tanishadilar. Aqliy hujum, klaster tuzish, yangi o'quv materiali bilan tanishishdan so'ng, kichik guruhlarda, olingan ma'lumot lavhalarini birlashtirish imkonini beradigan toifalarni izlaydilar.

Toifalarni jadval ko'rinishida rasmiylashtiradilar.

G'oya, tushuncha, fikr va ma'lumotlarni toifaga mos ravishda bo'ladilar. Ish jarayonida toifalarning ayrim nomlari o'zgarishi mumkin. Yangilari paydo bo'lishi mumkin.

“Zakovat” intellektual o'yini

Bu o'yinni o'tkazishda dastlab auditoriyani o'yinga moslashtirish lozim bo'ladi.

O'yin ishtirokchilari test yordamida saralab olinadi. Yuqori ball olgan o'quvchilar o'yinda ishtirok etish huquqiga ega bo'lib, o'yin qatnashchilari 6-8 kishidan iborat bo'ladi. Qolgan o'quvchilar esa o'yinni tamoshabin sifatida kuzatib turishadi. O'yin uchun mo'ljallangan savollar konvertga joylashtirib qo'yiladi. Guruh sardori savolni olib o'qituvchiga beradi. O'qituvchi savolni mohiyatiga qarabo'qib eshittiradi yoki "Zakovat sandiqchasi" olib chiqilishini aytadi yoki ekranda namoyish qilishni so'raydi. Javobni aniqlash uchun bir daqiqa vaqt ajratiladi. Bu vaqt orasida o'yin ishtirokchilari javobni maslahatlashib topishga harakat qilishadi. Bu o'yinni asosan, Oliy va o'rta maxsus ta'lim muassasalari va umumiy o'rta ta'lim maktablarining yuqori sinflarida o'tkazish tavsiya etiladi.

Zakovot o'yinlarida asosan, ta'lim muassasalari o'quv rejasiga kiritilgan fanlar va alohida mavzular mazmun-mohiyatini aks ettiradigan mantiqiy, ta'limiy savollar tuzilishiga diqqat qaratiladi. Ushbu shartni baholashda berilgan savollarga mantiqiy, tarixiy jarayonlarni bir-biri bilan bog'lagan holda javob berilganligi inobatga olinadi. Ushbu shartga mo'ljallangan taxminiy savollar.

1-guruhga savol: Jismoniy tarbiya tarixi necha davrga bo'lib o'rganiladi?

2- guruhga savol: Jismoniy tarbiya tarixi bo'yicha ish olib borgan olimlarni bilasizmi?

3-guruhga savol: Arxeologlarni aniqlashicha, mezolit (o'rta tosh) davrida (miloddan avvalgi 12-6 ming yilliklar) qanday yo'nishlar takomillashdi?

Jismoniy tarbiya tarixini o'rganishda pedagogik texnologiya masalalarini va muammolarini o'rganayotgan uslubchi o'qituvchilar, tadqiqotchilar va amaliyotchilarning fikricha, pedagogik texnologiyaning eng asosiy negizi o'qituvchi yoki ta'lim oluvchilarning belgilangan maqsaddan kafolatlangan natijaga hamkorlikda jarayonida, o'qituvchi yoki ta'lim oluvchi o'rtasida hamkorlik faoliyatini tashkil eta olsa, har ikkalasi ijobiy natijaga erishsa, o'quv jarayonida ta'lim oluvchilar mustaqil fikrlab, ijodiy ishlab, izlanib, tahlil etib, o'zlari xulosa qila olsalar, o'zlariga, guruhga, guruh esa ularga baho bera olsa, o'qituvchi esa bularning bunday faoliyatlari uchun imkoniyat va sharoit yarata olsa, bizningcha, ana shundagina o'qitish samaradorligiga erishiladi. Shu o'rinda Jismoniy tarbiya va sport

tarixini ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilish, jismoniy tarbiya usullari, shakllari, vositalari, sport sohasida erishilgan yutuqlar va eng ilg'or tajribalardan foydalanishni o'quvchi talabalarning barkamolligini tarbiyalashda muhim ro'l o'ynaydi.

Xulosa. Shunday qilib, Jismoniy tarbiya tarixi bilgan talabalar ham o'zligini tarbiyalashda, vatanparvarlik, mehnat sevarlik, ijodkorlik xususiyatlarini shakllantiradi. Jismoniy tarbiya tarixi o'rganish va shug'illanish jarayonida samimiylilik, vijdonlilik o'zini va o'zidan kattalarni hurmat qilish kabi ijobiy xususiyatlar shakllanadi. Jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish jismoniy tarbiya va sport tarixini ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilish, jismoniy tarbiya usullari, shakllari, vositalari, sport sohasida erishilgan yutuqlar va eng ilg'or tajribalardan foydalanishni o'quvchi talabalarning barkamolligini tarbiyalashda muhim ro'l o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar royhati

Akramov A., Uzbekistonda jismoniy madaniyat va sport tarixi. O'quv qo'llanma. Toshkent . UzDJTI nashriyoti 2000 y. 86 b.

Aminov M.B. Ahmedov H. T.: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti, 2000 y.135 b.

Abdumalikov R, Ten K.P., "Jismoniy tarbiya fakultetlarida talabalarning pedagogik praktikalarini tashkil qilish. Metodik tavsiyanoma" Toshkent 2003y.30 b.

Abdumalikov R., Yunusov T. T.: O'zbekistonda jismoniy tarbiya ta'limining rivojlanishi. Uslubiy qo'llanma Toshkent. 2014y. 80 b.